

آیین دادرسی کیفری اقتصادی

امیر حسن نیازپور

استادیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

سرشناسه : نیازپور، امیرحسن، ۱۳۵۷ -
 عنوان و نام پدیدآور : آیین دادرسی کیفری اقتصادی / امیرحسن نیازپور
 مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸
 مشخصات ظاهری : ۲۲۴ ص.
 شابک : 978-622-212-036-8
 وضعیت فهرست نویسی : فنی
 موضوع : جرایم اقتصادی -- ایران
 موضوع : Economic offences -- Iran
 موضوع : آیین دادرسی جزایی -- ایران
 موضوع : Criminal procedure -- Iran
 رده بندی کنگره : HV ۶۷۷۱/۹۸۶۱۳۹۷
 رده بندی دیویی : ۳۶۴/۱۶۸۰۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۵۵۸۴۸۴۲

هرگونه تکثیر (از این کتاب) فاقد الکترونیکی و... از این اثر بدون اخذ مجوز
 از ناشر غیرقانونی بوده و پیگرد قانونی دارد.
 لطفاً در صورت مسامحه، از رایج به شماره تلفن های ذیل اطلاع دهید.

۱۲۳۵

نشر میزان

آیین دادرسی کیفری اقتصادی

امیرحسن نیازپور

چاپ اول: بهار ۱۳۹۸

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۲-۰۳۶-۸

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاوسی فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱
 فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
 واحد بخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱
 پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law.ir

فهرست مطالب

درآمد..... ۱۱

فصل یکم: مرحله پیش دادرسی ناظر به جرم‌های اقتصادی

مبحث یکم: نهادان پیش دادرسی.....	۱۹
گفتار یکم: نهادهای دولتی.....	۲۰
الف: نهادهای حمایت‌کننده.....	۲۰
۱: شکایت‌کنندگان - می.....	۲۰
۱-۱: دادسراهای انفرادی.....	۲۱
۱-۲: دادسراهای اختصاصی.....	۲۴
۲: شکایت‌کنندگان خصوصی.....	۲۷
۲-۱: شاکی شهروند.....	۲۸
۲-۲: شاکی سازمان.....	۲۹
ب: نهادهای اعلام‌کننده.....	۳۳
۱: ضابطان.....	۳۴
۱-۱: ضابطان فراگیر.....	۳۴
۱-۲: ضابطان ویژه.....	۳۶
۱-۲-۱: ضابطان نظامی امنیتی.....	۳۷
۱-۲-۱-۱: مأموران وزارت اطلاعات.....	۳۷
۱-۲-۱-۲: مأموران بسیج.....	۴۳
۱-۲-۲: ضابطان اجرایی اقتصادی.....	۴۶
۱-۲-۲-۱: مأموران حفاظت گمرک.....	۴۶
۱-۲-۲-۲: مأموران سازمان قند و شکر.....	۴۸

- ۵۰: پیراضابطان..... ۲
- ۵۰: ۲-۱ پیرا ضابطان فراگیر..... ۲-۱
- ۵۱: ۲-۱-۱ پیرا ضابطان بخشی..... ۲-۱-۱
- ۵۱: ۲-۱-۱-۱ پیرا ضابطان اجرائی اقتصادی..... ۲-۱-۱-۱
- ۵۲: یکم: سازمان بورس و اوراق بهادار..... ۲-۱-۱-۱-۱
- ۵۶: دوم: سازمان امور مالیاتی..... ۲-۱-۱-۱-۱
- ۶۰: سوم: مرکز اطلاعات مالی..... ۲-۱-۱-۱-۱
- ۶۲: ۲-۱-۱-۱-۲ پیرا ضابطان اجرائی تجاری..... ۲-۱-۱-۱-۱-۲
- ۶۳: یکم: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان..... ۲-۱-۱-۱-۱-۲
- ۶۶: دوم: سازمان صنعت، معدن و تجارت..... ۲-۱-۱-۱-۱-۲
- ۶۷: ۲-۱-۱-۲ پیرا ضابطان فرابخشی..... ۲-۱-۱-۱-۲
- ۷۵: ۲-۱-۲ پیرا ضابطان بزه..... ۲-۱-۱-۲
- ۷۵: ۲-۲-۱ پیرا ضابطان اجرائی اقتصادی..... ۲-۱-۱-۲
- ۷۶: ۲-۲-۲ پیرا ضابطان صایر اقتصادی..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۰: ۲-۲-۳ پیرا ضابطان اقتصادی..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۱: ۲-۲-۳-۱ کمیسیون اصل نهم..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۲: ۲-۲-۳-۲ دیوان محاسبات کشور..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۴: گفتار دوم: نهادهای جامعوی..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۶: الف: نهادهای جامعوی استوار برخواست مقررات گذار..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۶: ۱: انجمن‌های حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۸: ۲: اتحادیه‌های صنفی..... ۲-۱-۱-۲
- ۸۹: ب: نهادهای جامعوی استوار برخواست تشکیل‌دهندگان..... ۲-۱-۱-۲
- ۹۰: ۱: شرایط ناظر بر نهادهای جامعوی..... ۲-۱-۱-۲
- ۹۲: ۲: سطح اختیارات نهادهای جامعوی..... ۲-۱-۱-۲
- ۹۴: مبحث دوم: پاسخ‌های پیش دادرسی..... ۲-۱-۱-۲
- ۹۵: گفتار یکم: پاسخ‌های تضمین‌کننده تعقیب..... ۲-۱-۱-۲
- ۹۵: الف: نهادهای به‌کارگیرنده پاسخ‌های تضمین‌کننده..... ۲-۱-۱-۲

- ۱: نهادهای قضائی کیفری..... ۹۶
- ۲: نهادهای نظارتی قضائی..... ۹۶
- ۳: نهادهای اجرایی کیفری..... ۹۷
- ب: چگونگی به کارگیری پاسخ‌های تضمین‌کننده..... ۱۰۰
- ۱: معیارهای فراگیر به کارگیری پاسخ‌های تضمین‌کننده..... ۱۰۰
- ۱-۱: معیارهای پیرا حقوقی..... ۱۰۰
- ۱-۲: معیارهای حقوقی..... ۱۰۳
- ۲: معیارهای ویژه به کارگیری پاسخ‌های تضمین‌کننده..... ۱۰۴
- ۲-۱: معیارهای ناظر به کنشگران..... ۱۰۴
- ۲-۲: معیارهای ناظر به فرآیند..... ۱۰۶
- گفتار دوم: پاسخ‌های تضمین‌کننده سرنوشت تعقیب..... ۱۰۷
- الف: پاسخ‌های تریاقی ناظر به مجرم‌های اقتصادی..... ۱۰۹
- ۱: بایگانی کردن پرونده کیفری..... ۱۱۱
- ۱-۱: چگونگی استفاده از بایگانی کردن پرونده کیفری..... ۱۱۲
- ۱-۱-۱: شرط‌های ناظر به کنشگران دعوی کیفری..... ۱۱۲
- ۱-۱-۲: شرط‌های ناظر به دعوی کیفری..... ۱۱۳
- ۱-۲: سرانجام استفاده از بایگانی کردن پرونده کیفری..... ۱۱۳
- ۲: تعویق تعقیب دعوی کیفری..... ۱۱۴
- ۲-۱: چگونگی استفاده از تعویق تعقیب دعوی کیفری..... ۱۱۴
- ۲-۱-۱: شرط‌های ناظر به کنشگران دعوی کیفری..... ۱۱۴
- ۲-۱-۲: شرط‌های ناظر به دعوی کیفری..... ۱۱۵
- ۲-۲: سرانجام استفاده از تعویق تعقیب دعوی کیفری..... ۱۱۶
- ۳: تعلیق تعقیب دعوی کیفری..... ۱۱۷
- ۳-۱: چگونگی استفاده از تعلیق تعقیب دعوی کیفری..... ۱۱۸
- ۳-۱-۱: شرط‌های ناظر به کنشگران دعوی کیفری..... ۱۱۸
- ۳-۱-۲: شرط‌های ناظر به دعوی کیفری..... ۱۱۹
- ۳-۲: سرانجام استفاده از تعلیق تعقیب دعوی کیفری..... ۱۲۰

- ب: پاسخ‌های ترمیمی ناظر به جرم‌های اقتصادی ۱۲۱
- ۱: سازوکارهای ترمیمی فراگیر ۱۲۴
- ۱-۱: چگونگی به‌کارگیری میانجیگری کیفری ۱۲۵
- ۱-۱-۱: شرایط ناظر به کنشگران دعوای کیفری ۱۲۵
- ۱-۱-۲: شرایط ناظر به رفتارهای مجرمانه ۱۲۵
- ۱-۲: سرانجام میانجیگری کیفری ۱۲۶
- ۲: سازوکارهای ترمیمی ویژه ۱۲۷
- ۲-۱: چگونگی میانجیگری کیفری در بستر ویژه ۱۲۸
- ۲-۱-۱: شرایط ناظر به کنشگران دعوای کیفری ۱۲۸
- ۲-۱-۲: شرایط ناظر به دعوای کیفری صنفی ۱۲۸
- ۲-۱: سرانجام میانجیگری کیفری ویژه ۱۲۹

فصل دوم: مرحله‌های دادرسی و بسادادرسی ناظر به جرم‌های اقتصادی

- مبحث یکم: نهادهای رسیدگی‌کننده به جرم‌های اقتصادی ۱۳۳
- گفتار یکم: نهادهای قضائی ۱۳۳
- الف: دادگاه‌های کیفری افتراقی ۱۳۴
- ۱: دادگاه‌های کیفری اقتصادی فراگیر ۱۳۴
- ۲: دادگاه‌های کیفری اقتصادی ویژه ۱۳۷
- ب: دادگاه‌های کیفری اختصاصی ۱۴۰
- گفتار دوم: نهادهای پیراقضائی ۱۴۲
- الف: نهادهای پیراقضائی اجرائی ۱۴۳
- ۱: نهادهای رقابت‌مدار ۱۴۳
- ۱-۱: چارای تأسیس شورای رقابت ۱۴۳
- ۱-۲: چستی شورای رقابت ۱۴۴
- ۱-۳: چگونگی رسیدگی به رفتارهای رقابت‌زدا ۱۴۶
- ۱-۳-۱: رسیدگی پیش از صادرکردن رأی ۱۴۷
- یکم: شکایت‌پذیری ۱۴۷

دوم: شناخت واقعیت‌ها.....	۱۴۸
۲-۳-۱ رسیدگی برای صادرکردن رأی.....	۱۵۲
یکم: رسیدگی نخستین برای صادرکردن رأی.....	۱۵۲
دوم: رسیدگی پسین برای صادرکردن رأی.....	۱۵۵
۲: نهادهای تعزیرات‌مدار.....	۱۵۷
۲-۱: چرایی تأسیس سازمان تعزیرات حکومتی.....	۱۵۷
۲-۲: چستی سازمان تعزیرات حکومتی.....	۱۵۸
۲: چگونگی رسیدگی به جرم‌های اقتصادی.....	۱۶۱
۲-۳-۱: قلمرو صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی.....	۱۶۱
یکم: جرم‌ها و تخلف‌های صنفی.....	۱۶۱
دوم: تهافت، چاق‌کالا و ارز.....	۱۶۲
سوم: تخلف‌ها و تهافتی.....	۱۶۴
۲-۳-۲: ترتیب‌ها، رسیدگی در سازمان تعزیرات حکومتی.....	۱۶۴
یکم: رسیدگی نخستین در زمان تعزیرات حکومتی.....	۱۶۴
۱: رسیدگی آیین‌نامه‌مدار.....	۱۶۵
۲: رسیدگی قانون‌مدار.....	۱۶۷
دوم: رسیدگی پسین در سازمان تعزیرات حکومتی.....	۱۷۱
۱: بازبینی متعارف.....	۱۷۱
۲: بازبینی فرامتعارف.....	۱۷۳
ب: نهادهای پیرا قضائی تقنینی.....	۱۷۶
۱: رسیدگی نخستین به جرم‌های اقتصادی.....	۱۷۶
۱-۱: قلمرو صلاحیت دیوان محاسبات کشور.....	۱۷۸
۱-۲: چگونگی رسیدگی نخستین به جرم‌های اقتصادی.....	۱۷۹
۲: رسیدگی فرآنخستین به جرم‌های اقتصادی.....	۱۸۰
گفتار یکم: پاسخ‌های سلب‌کننده آزادی.....	۱۸۳
الف: جرم‌های اقتصادی پذیرنده پاسخ‌های سلب‌کننده آزادی.....	۱۸۴
۱: جرم‌های اقتصادی پذیرنده زندان پایدار.....	۱۸۵

- ۲: جرم‌های اقتصادی پذیرنده زندان ناپایدار..... ۱۸۶
- ب: چگونگی اجرای پاسخ‌های سلب‌کننده آزادی..... ۱۹۱
- ۱: جداسازی بزهکاران اقتصادی در زندان..... ۱۹۲
- ۲: به‌کارگیری کاهنده‌های زندان نسبت به بزهکاران اقتصادی..... ۱۹۴
- ۲-۱: کاهنده‌های هنگام‌گزینش پاسخ..... ۱۹۴
- ۲-۲: کاهنده‌های پساگزینش پاسخ..... ۱۹۶
- گفتار دوم: پاسخ‌های سلب‌ناکننده آزادی..... ۱۹۸
- الف: جرم‌های اقتصادی پذیرنده پاسخ‌های سلب‌ناکننده آزادی..... ۱۹۹
- ب: پاسخ‌های جان‌ستان..... ۱۹۹
- ۱-۱: شناسایی سلب‌کننده زندگی از رهگذر رکن مادی..... ۲۰۰
- ۲-۱: شناسایی سلب‌کننده زندگی از رهگذر رکن روانی..... ۲۰۱
- ۲: پاسخ‌های مال‌ستان..... ۲۰۲
- ب: چگونگی اجرای پاسخ‌های سلب‌ناکننده آزادی..... ۲۰۴
- ۱: چگونگی اجرای پاسخ‌های جسم‌آزار..... ۲۰۵
- ۲: چگونگی اجرای پاسخ‌های مال‌ستان..... ۲۰۷
- نتیجه‌گیری..... ۲۰۹
- فهرست منابع..... ۲۱۳
- الف: کتاب‌ها..... ۲۱۳
- ب: مقاله‌ها..... ۲۱۵
- پ: رساله‌های دکتری و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد..... ۲۲۱
- ت: درس‌گفتارها..... ۲۲۴

درآمد

آیین دادرسی کیفری همواره از مهمترین شاخه‌های علوم جنایی است؛ زیرا، در این پهنه است که به ارزیابی ادعاهای کنشگران دعوای کیفری، وضعیت دلایل شناسایی شده، ارتکاب یا فاش یا نایافتن بزهکاری، چگونگی کیفر دادن به بزهکاران و همچنین چگونگی رعایت نصیبین حق‌های بنیادین شهروندان در قلمرو فرآیند کیفری مبادرت ورزیده می‌شود. براینسان، آیین دادرسی کیفری با در بر گرفتن مجموعه‌ای از موازین ناظر به دو حق بنیادی آزادی و امنیت^۱ و نیز دیگر حق‌های توجه‌پذیر و برآمده از آنها عرصه چگونگی اجرای این حق‌ها را به معیار منصفانه بودن است. این شاخه، که از گونه‌های هنجارمند علوم جنایی است، ارائه پیشنهادی مدت‌دار و دست کم چهار هزار ساله^۲ است.

از عصر حمورابی جرم‌انگاری و کیفرگذاری برای چگونگی رسیدگی به رفتارهای مجرمانه برای پاسخ‌دهی به بزهکاران و اجرای عدالت، انصاف و تأمین امنیت در سطح جامعه هنجارگذاری شده است. در چارچوب قانون‌نامه‌ها اگر چه حق‌های بنیادی شهروندان مانند این روزگار چندان مورد توجه نبودند؛ اما، به هر حال، یک سلسله ضوابط به منظور رسیدگی به رفتارهای مجرمانه شماری از افراد شناسایی شده بود.^۳ به این

۱. رک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، جدال قدرت و امنیت با حقوق و آزادی‌های فردی، در: آیین دادرسی کیفری؛ بنیان‌ها، چالش‌ها و راهکارها - مجموعه مقالات همایش آیین دادرسی کیفری دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، انتشارات معاونت اجتماعی، فرهنگی و دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، چاپ اول، تابستان ۱۳۹۵، ص ۸۹ و بعد.

۲. برای مطالعه بیشتر در این خصوص رک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تقریبات درس تاریخ حقوق کیفری، دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تهران، تهیه و تنظیم: ایرج خلیل‌زاده و سید پوریا موسوی، سال تحصیلی ۹۵ - ۱۳۹۴، ص ۱۶ و بعد، دسترس‌پذیر در: www.lawtest.ir

۳. برای مطالعه بیشتر در این خصوص رک: جمشیدی، علیرضا و موسوی، سید پوریا، اهمیت کسب‌وکار در حقوق باستان، در: دانشنامه علوم جنایی اقتصادی، به کوشش امیرحسن نیازپور، نشر میزان، تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۹۶.

ترتیب، آشکار است که به درازای گذشته سیاست‌گذاری برای جرم‌انگاری و کیفرگذاری، همانا آیین دادرسی کیفری دارای پیشینه است.^۱ با وجود این، شاخه مذکور از آن هنگام از لحاظ ماهیت و رویکرد با تحولات متعددی رویارو بوده است؛ لکن، همه آنها را براساس نوع توجه به اصول فراگیر و حق‌های بنیادین شهروندان و نیز چگونگی شناسایی و به‌کارگیری ساز و کارهای مناسب برای تضمین آنها و سپری شدن فرآیند کیفری می‌توان در دوره‌های مختلف دسته‌بندی کرد. براین اساس، آیین دادرسی کیفری به سه دوره پیش از اصول‌مندی، اصول‌مندی و پس‌اصول‌مندی تقسیم می‌شود.

در دوره یکم اساساً شناسایی رویکردهای بی‌توجه به اصول و موازین فرآیند کیفری است و این رویکرد، با سلیقه‌گرایی و عمدتاً مطابق با خواست کارگزاران قضائی و بدون استفاده از مقام‌های تخصص‌دار در قلمرو عدالت کیفری به دعوای کیفری رسیدگی می‌شد. بنابراین در دوره مذکور اصول بنیادی ناظر بر دادرسی کیفری چندان شناخته شده نبود و به همین جهت با استیلاء داشتن آیین‌های متعددی که پیدایش هریک از آنها در خواست و نوع نگرش مقام قضائی ریشه داشت، دادرسی‌های کیفری به سرانجام می‌رسید. پس از این و با پیدایش و توسعه باورهای روشنگرایانه حقوق و از جمله آیین دادرسی کیفری به سمت اصول‌مذکر پیش رفت. چنان‌که در پرتو این رویکرد شماری از این اصول بر پهنه عدالت کیفری استیلاء یافتند تا رسیدگی‌ها در چارچوب این اصول انجام پذیرد. به‌این‌سان، اصول قانون‌مندی، برابری‌مداری، شخصی بودن مسئولیت کیفری و بی‌گناه‌پنداری به همه قلمروهای فرآیند کیفری ناظر شد تا از این رهگذر دادرسی کیفری بدون توجه به سلیقه کارگزاران قضائی به سرانجام رسد. این رویکرد که در یکسان‌سازی رسیدگی‌های کیفری نقش پررنگی بود تا دهه ۱۹۷۰ میلادی به شکل فراگیر بر عرصه آیین دادرسی کیفری گسترانیده شده به گونه‌ای که در آن دوران از افتراقی شدن آیین دادرسی کیفری^۲ سخن به میان آمد. به این معنا که باید گاه و نسبت به شماری از دعوای کیفری به صورت خاص و نه صرفاً براساس اصول متعارف پیش‌بینی شده رسیدگی شود. چه اینکه، تعدادی از جرم‌ها، بزهکاران و

۱. برای مطالعه بیشتر رک: مقدادی، لیلا و گودرزی بروجردی، محمدرضا «مترجمان»، تاریخ آیین دادرسی جنایی، انتشارات جنگل، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۵.

۲. برای مطالعه بیشتر رک: پاک‌نیت، مصطفی، افتراقی شدن آیین دادرسی کیفری، نشر میزان، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۶.

بزه‌دیدگان دارای وضعیت ویژه‌ای هستند که طبیعتاً رسیدگی به دعوای کیفری ناظر به آنها با همان اصول و موازین متعارف چه بسا در عملکرد سامانه عدالت کیفری و نیز مقابله اثربخش با مرتکبان بزهکاری نقش آفرین باشد. بنابراین، راهبرد افتراقی‌سازی آیین دادرسی کیفری در سطح سیاست جنایی شناسایی شد تا از این رهگذر و با توجه به خصیصه‌های جرم‌ها، بزهکاران و بزه‌دیدگان رسیدگی‌ها با رعایت ضوابط ویژه انجام شود. این رویکرد که در قلمرو شماری از اسناد بین‌المللی مانند پیمان مبارزه با فساد ۲۰۰۳ (مربدا) یا در چارچوب مقررات ملی راه یافت، در آموزه‌های حقوق بشر و جرم‌شناسی نیز دارای بنیان است.

به هر حال، راهبرد افتراقی شدن آیین دادرسی کیفری به افزایش دقت و همچنین بالا رفتن سرعت در رسیدگی‌های کیفری که از جلوه‌های دادرسی منصفانه به شمار می‌آیند، می‌انجامد. علاوه بر این، درگیری این راهبرد در یافته‌های جرم‌شناسانه خصوصاً به جهت توجه به خصیصه‌های جرم، شناسانه شماری از رفتارهای مجرمانه مانند جرم‌های اقتصادی که آثار زیان‌بار / گسترده، به جای می‌گذارند و نیز در نظر گرفتن وضعیت خطرناکی بزهکاران (از لحاظ ظرفیت جنایی و میزان سازگاری اجتماعی) و شرایط بزه‌دیدگان (که به عنوان مثال نسبت به بزه‌دیدگی خود ناآگاه‌اند و یا قاعداً توان دفاع از حق‌های خود در برابر اقدام‌های مجرمانه را ندارند) دیده دارد. بنابراین، آیین دادرسی کیفری افتراقی با رویکردی فنّ / تخصص‌گرایانه نسبت به دسته‌ای از دعوای کیفری به رسمیت شناخته شد تا در این چارچوب با استفاده از کارزار و ضوابط خاص رسیدگی‌ها صورت پذیرد.

افتراقی شدن دادرسی کیفری برپایه معیارهای متعددی انجام می‌گیرد که ماهیت رفتار مجرمانه از جمله آن می‌باشد. در این میان، بزهکاری‌های اقتصادی از برجسته‌ترین پدیده‌های مجرمانه‌اند که سیاست‌گذاران جنایی با پیش‌بینی مقررات خاص به پاسخ‌دهی و رسیدگی ناظر به آنها جنبه افتراقی داده‌اند؛ زیرا، جرم‌های اقتصادی شامل شماری از رفتارهای مجرمانه است که ارزش‌های اقتصادی در پهنه‌های تولید، پخش و مصرف را نقض می‌کنند. در واقع، این‌گونه بزهکاری‌ها با نادیده انگاشتن شماری از هنجارهای عرصه اقتصاد سامانه حق‌های تولید کنندگان و دیگر کنشگران اقتصادی و همچنین حق‌های مصرف کنندگان را به چالش می‌کشند. این رفتارهای مجرمانه قاعداً

آسیب‌های گسترده‌ای به جامعه و احتمالاً تعدادی از شهروندان وارد می‌سازند و عمدتاً با روش‌های متفاوت و دیریاب ارتکاب می‌یابند. وانگهی، جرم‌های اقتصادی به این جهت که بر نیرنگ/ تقلب استوار هستند، ناشناخته می‌مانند.^۱ از این‌رو، رسیدگی تخصص‌گرایانه به این جرم‌ها کاملاً ضروری بوده و برهمین اساس باید از رهگذر پیش‌بینی یک سلسله ضوابط خاص در راستای پاسخ‌دهی به مرتکبان آنها گام برداشت. این شکل دادرسی کیفری با توجه به معیارهای پیش گفته دارای جلوه‌های متعددی است که از جمله آنها می‌توان به آیین دادرسی کیفری اقتصادی^۲ اشاره کرد.

آیین دادرسی کیفری اقتصادی که از جلوه‌های برجسته افتراقی شدن دادرسی کیفری به شمار می‌رود، شامل آن دسته از ضوابط است که در چارچوب آنها از مقررات ناظر به نهادها و کارگزاران رسیدگی‌کننده به جرم‌های اقتصادی، چگونگی دادرسی ناظر به این نوع بزه‌های هار نیز حق‌های کنشگران دعوای کیفری برآمده از جرم‌های اقتصادی سخن به میان می‌آید. این شاخه که در این هنگام مورد توجه شماری از سیاست‌گذاران جنایی قرار گرفته، دارای خصیصه‌های متعددی است که تخصص‌گرایانه بودن و همچنین برخوردار بودن از اصول و ضوابط ویژه از مهمترین آنها هستند. به هر رو، جرم‌های اقتصادی که آسیب‌زننده به ارزش‌های عرصه تولید، بخش و مصرف هستند، عمدتاً از سوی بزه‌کاران دارای حالت خردناک بالا (ظرفیت جنایی و میزان سازگاری اجتماعی بالا) و البته به صورت پرتا - پرتا رای رسیدن به منفعت‌های مادی سرشار ارتکاب می‌یابند.^۳

در پهنه سیاست جنایی ایران از دهه‌های گذشته و در چارچوب شماری از مقررات مانند لایحه تشکیل دادگاه فوق‌العاده رسیدگی به جرایم ضدانقلاب سال ۱۳۵۸، با پیش‌بینی تعدادی از مصادیق جرم‌های اقتصادی از جمله اختلاس و سوءاستفاده و یا شناسایی

۱. رک: گسن، ریمون، آیا جرم وجود دارد؟، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۲۹ و ۳۰، بهار و تابستان ۱۳۷۹، ص ۶۱ و بعد.
 ۲. در این خصوص همچنین رک: سلطانی فرد، حسین و دیگران، آیین دادرسی جرایم اقتصادی؛ پیوند محتوا و شکل، مجله مطالعات حقوقی، دانشگاه شیراز، دوره ۱۰، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷، ص ۱۵۹ و بعد.
 ۳. رک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم‌شناسی - درآمدی بر جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی و حقوق کیفری اقتصادی، دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس، تهیه و تنظیم: مجتبی جعفری و دیگران، سال تحصیلی ۸۵ - ۱۳۸۴، در: مباحثی در علوم جنایی - مجموعه تقریرات استاد علی حسین نجفی ابرندآبادی، به کوشش شهرام ابراهیمی، ویراست هفتم، آذر ۱۳۹۱، ص ۱۳۸۸ و بعد؛ قابل دسترس‌پذیر در: www.lawtest.ir

مهارت‌های دارای پهنای پایان‌ناپذیر مانند بزهکاری علیه استقلال اقتصادی به گونه‌ای به این نوع رفتارهای مجرمانه توجه شده است. یا می‌توان به بند ۳ ماده ۲ آیین‌نامه دادگاه‌ها و دادرهای انقلاب ۱۳۵۸، اشاره کرد که این توجه را از رهگذر عبارت «جنایات بزرگ اقتصادی» نمایان ساخته است؛ اما، این شکل سیاست‌گذاری گاه به گاه و نیز بیشتر با رویکردی فرااقتصادی صورت می‌پذیرفته است. علاوه بر این، قانونگذار در تعدادی از قوانین به ویژه پس از دهه ۱۳۸۰ به تدبیرگذاری نسبت به شماری از رفتارهای مجرمانه که گاه آنها را جرم اقتصادی نام‌گذاری کرده، مبادرت ورزیده است. برای نمونه می‌توان به قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز اصلاح شده در ۱۳۹۴، اشاره کرد که این پدیده در چارچوب آن از رهگذر ماده ۵۷، از یکسو جرم اقتصادی به شمار رفته و از سوی دیگر، از ضوابط ویژه‌ای برای دستگیر شدن و پاسخ‌دهی برخوردار شده است. با وجود این، سیاست‌گذاری افتراقی نسبت به این پدیده به شکل ناکامل و همراه با کاستی‌های بسیاری انجام گرفته است. چه اینکه، براساس ماده ۵۱ قانون مذکور «در کلیه مواردی که ضوابط دادرسی در این قانون پیش‌بینی نشده است، مطابق قانون آیین دادرسی رفتار می‌شود». به این ترتیب، آشکار است که دست کم در دهه‌های پیشین توجه به جرم‌های اقتصادی و چگونگی پاسخ‌دهی به این نوع بزهکاری‌ها بیشتر جنبه ناگهانی و ناپایدار داشته است. به همین جهت است که، چگونگی دادرسی جرم‌های اقتصادی، پیش‌بینی‌ناپذیر بوده و همواره نمی‌توان از سیاست‌ها / مقررات تفسیرناپذیر در این زمینه سخن راند. با توجه به این و با توجه به اینکه در این سال‌ها جرم‌های مذکور گاه موضوع و مدار سیاست‌گذاری‌ها قرار گرفته‌اند، چگونگی رسیدگی به این بزهکاری‌ها همانا گفته می‌شود به سه نوشتار برانگیز شده است تا در پرتو آنها سرانجام نهادهای رسیدگی‌کننده ریاسخ‌دهنده به بزهکاری‌های اقتصادی تا اندازه‌ای تعیین شود.

آیین دادرسی کیفری اقتصادی همانند آنچه در عرصه آیین دادرسی کیفری فراگیر جای دارد، به بررسی ضوابط پهنه‌های ساختار / تشکیلات، وظایف و اختیارات کارگزاران قضائی، حق‌های کنشگران دعوای کیفری و چگونگی رسیدگی کیفری مبادرت می‌ورزد. در این میان و در سطح سیاست جنایی ایران هنجارگذاری‌های کیفری

در برابر جرم‌های اقتصادی بیشتر در زمینه جرم‌انگاری و کیفرگذاری^۱ و یا نسبت به نهادهای رسیدگی کننده بوده است؛ چنان‌که در شماری از پهنه‌ها ضابطه‌گذاری ویژه‌ای انجام نشده و از این رو، به ناچار باید با تکیه بر مقررات سیاست‌های فراگیر، دیدگاه‌پردازی کرد. بر همین اساس، در چارچوب این نوشتار بیشتر به تحلیل آیین‌های ناظر به نهادهای رسیدگی کننده و پاسخ‌های شناسایی شده برای جرم‌های اقتصادی اختصاص یافته است. بنابراین، با توجه به اینکه جرم‌های اقتصادی و چه بسا رشد آن سامانه جامعه، اقتصاد و نیز عدالت کیفری را با چالش‌های متعددی رویارو ساخته است، بررسی جنبه‌های مختلف سیاست کیفری ایران در زمینه نهادها و پاسخ‌های ناظر به جرم‌های اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۱. رک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، سیاست جنایی در برابر بزهکاری اقتصادی، در: سیاست جنایی در برابر بزهکاری اقتصادی، به کوشش امیرحسن نیازپور، نشر میزان، تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۹۷، ص ۴۵۱ و بعد.